

AANWIJZINGSPROGRAMMA ENCI in MAASTRICHT

Vastgesteld door de minister voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschap,
namens deze,
de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed,

Susan Lammers
algemeen directeur

Luchtfoto ENCI en groeve, 1960 (uit het Ruimtelijk Kader, 2023)

INHOUD

Onze referentie

1. Aanleiding aanwijzingsprogramma ENCI

Beschrijving van de aanleiding voor het aanwijzingsprogramma, de opdracht en inhoudelijke toelichting

2. Samenwerking en selectieproces

3. Beleidskader

-Advies Raad voor Cultuur

4. Inhoudelijke toelichting op de cultuurhistorische waarde van het ENCI-terrein

-Fabrieksgebouwen en industriële artefacten

-Herbestemming en transformatie

5. Overzicht en beschrijving van de geselecteerde monumenten

1. Verpakkingsgebouw met transportband en transporteur op de kade
2. Cementmolengebouw
3. Directiekantoor met laboratorium
4. Grondstoffenhal met transportbanden, transporteurs en kranen op de kade
5. Oven 8

Bijlagen

1. Advies Rijksbouwmeester aan de Staatssecretaris d.d. 13 januari 2022
2. Brief van de Staatssecretaris aan de RCE d.d. 22 februari 2022
3. Brief van directeur RCE aan de gemeente Maastricht en de provincie Limburg d.d. 3 maart 2022
4. Brief van Commissie Herbestemming 27 november 2019
5. Conceptkaart met beschermingscontouren
6. Literatuur

Toe te voegen na ontvangst advies Raad voor Cultuur

-Advies van de Raad voor Cultuur

-Omschrijving per geselecteerd monument met contour

-Afbeeldingen

1.

Aanleiding Aanwijzingsprogramma ENCI

Onze referentie

ENCI (Eerste Nederlandse Cement Industrie) is een 33 ha groot fabrieksterrein dat gelegen is ten zuiden van Maastricht, tussen de Sint Pietersberg en de Maas. Vanaf 1926 werd hier door het bedrijf ENCI kalksteen (ook mergel genoemd) gewonnen en werd cement geproduceerd. In 2018 werd de winning van mergel door de toenmalige eigenaar Heidelberggroep gestaakt. In de nacht van 29 maart 2020 stopte ook de cementproductie op deze locatie. In 2022 verkocht de Heidelberggroep het fabriekscomplex aan Limburg Real Estate (LRE). De groeve is tussen 2017 en 2020 gefaseerd overgedragen (via de provincie) aan Natuurmonumenten. De zogenaamde lage overgangszone op 38+ NAP is in 2017 overgedragen aan SOME (Stichting Ontwikkelingsmaatschappij ENCI-gebied). De hoge overgangszone op 50+ NAP is sinds maart 2023 in eigendom van de gemeente Maastricht.

Relevant is dat in 2009 door alle stakeholders (inclusief de bewonersgroep Sint Pieter Adembenemend -SPA-) een het Plan van Transformatie voor het ENCI-gebied werd opgesteld, waarin om allerlei redenen de verplichting werd opgenomen dat ENCI Oven 8 uiterlijk in 2018 buiten gebruik zou stellen. Daarna zou het Oven 8 gesloopt worden, tenzij de destijds betrokken partijen een alternatieve cultuur-historisch-recreatieve bestemming zouden vinden. Omdat dit in 2018 niet was gebeurd, heeft ENCI de sloop van Oven 8 volledig administratief voorbereid (sloop bestek, afstemming publiekrechtelijk traject etc.). Echter, vanaf het eerste moment dat duidelijk werd dat het productieproces van cement zou eindigen op deze locatie, werd door vele andere partijen ook aandacht gevraagd voor het ENCI-terrein. Er waren partijen die zich bekommerden om het industriële erfgoed, anderen bekommerden zich om de natuurwaarden of de geologische waarden van de groeve en naaste omgeving. Zo vroeg ook de Commissie Herbestemming onder voorzitterschap van de heer P. van Vollenhoven geruime tijd om aandacht voor de cultuurhistorische waarde van het ENCI-terrein. Daarnaast zijn meerdere aanwijzingsvoorstellen voor het ENCI-terrein en in het bijzonder Oven 8 bij de RCE ingediend door de commissie Limburg van de Bond Heemschut, de Werkgroep Industrieel Erfgoed Limburg en door particulieren.

Deze complexe voorgeschiedenis leidde ertoe dat het college van Rijksadviseurs in 2019 door Minister van Engelshoven werd gevraagd een visie te ontwikkelen voor het hele complex.

In 2021 gaf de Rijksbouwmeester Francesco Veenstra (in samenwerking met de gemeente, provincie en de RCE) opdracht aan het bureau Crimson Historians & Urbanists een cultuurhistorische verkenning met transformatiekader uit te voeren naar het hele complex. Dit rapport werd in januari 2022 gepresenteerd. De algemene conclusie in het Crimson-rapport luidt: *"Het ENCI-complex kan opgevat worden als uniek cultuurhistorisch erfgoed in de breedste zin van het begrip. De monumentale waarde manifesteert zich op verschillende schaalniveaus en op verschillende terreinen. Dit wordt mede bepaald door het grote economische en industriële belang van de ENCI als enige cementfabriek van Nederland. Daarmee was de fabriek cruciaal voor de (weder)opbouw van het land, alsook door aanwezigheid van de bijzondere, complexe en nog intacte installatiewerken die*

verhalen over deze belangrijke geschiedenis. De ENCI is daarmee onmiskenbaar een zeer bijzondere cementfabriek die op vrijwel alle beoordelingscriteria hoog scoort. Dit vormt reden genoeg voor een uiterst behoedzame omgang met het terrein en de opstallen. Maar de waarde gaat verder dan dat, het overstijgt die van het industrieel erfgoed. De fabriek is immers gesitueerd in een van de meest bijzondere landschappen van Nederland waarvan de vroegste lagen tientallen miljoenen jaren geleden in het Laat-Krijt zijn ontstaan en waarvan de geologische sporen nog ervaarbaar zijn. Het gebied kan gezien worden als een uitzonderlijke geologische én paleontologische plek. De vele vondsten van fossielen en de geologische studies die hier plaatsvonden hebben in hoge mate bijgedragen aan de ontwikkeling van de natuurhistorie in Noordwest-Europa. De historische en ook recente mijnbouw speelde daarin een sleutelrol doordat hierdoor oude tijdslagen bloot kwamen te liggen. Met andere woorden, in het ENCI-terrein komen miljoenen jaren oude natuur en het menselijk ingrijpen in het landschap op sublieme wijze samen. Ten slotte zien we op de Sint-Pietersberg talloze sporen uit het verleden die een herinnering vormen aan de eeuwenlange kalksteenwinning die door verschillende bevolkingen plaatsvonden, lang voordat de ENCI zich ingroef in de berg. Deze sporen op het ENCI-terrein zijn op vaak spectaculaire wijze ervaarbaar en dragen in hoge mate bij aan het onderlinge verband."

Crimson adviseert vervolgens: *"Het ENCI-terrein heeft geen beschermde erfgoedstatus, dat geldt ook voor de gebouwen op het terrein. Vanwege het uitzonderlijke cultuurhistorische belang van het fabriekscomplex raden wij aan zo snel mogelijk de rijksmonumentale status toe te kennen aan het hele ENCI-terrein inclusief de groeve."*

Rijksbouwmeester Francesco Veenstra onderschrijft de conclusies uit het rapport en biedt het rapport schriftelijk aan Staatssecretaris Gunay Uslu aan op 13 januari 2022 per brief. Vervolgens geeft de Staatssecretaris per brief d.d. 22 februari 2022 de opdracht aan de RCE om samen met de gemeente Maastricht en de Provincie Limburg te bestuderen hoe dit bijzondere erfgoed het best kan worden beschermd.

In de brief van de directeur van de RCE, Susan Lammers, aan de gemeente Maastricht en de provincie Limburg d.d. 3 maart 2022, krijgen de drie organisaties de opdracht om in gezamenlijkheid de mogelijkheden voor bescherming te onderzoeken en om belemmeringen die instandhouding van Oven 8 niet mogelijk maken (zoals het kettingbeding voor sloop) op te heffen (zie bijlagen 1,2,3,4).

Mede op basis van de opdracht van de Staatssecretaris en de adviezen in het Crimson-rapport heeft de gemeente Maastricht in september 2022 een voorbereidingsbesluit genomen. Dit maakte het onder meer mogelijk om sloop tegen te houden, in afwachting van verder onderzoek en besluitvorming over de cultuurhistorische waarde van het terrein. Tot dat moment was voor het gehele terrein alleen een sloopmelding aan de orde (geen sloop vergunning regime). Het bevoegd gezag had dus geen mogelijkheden om sloop publiekrechtelijk te voorkomen. Omdat binnen de doorlooptijd van dit (eerste) voorbereidingsbesluit nog geen publiekrechtelijke stappen gezet konden worden, heeft de gemeente in september 2023 een tweede voorbereidingsbesluit genomen. Vanwege de inwerkingtreding van de Omgevingswet loopt de bescherming via dit besluit tot uiterlijk 1 juli 2025 door.

2.

Samenwerking en selectieproces

Onze referentie

In maart 2022 werd het overleg tussen provincie, gemeente en RCE om te onderzoeken welke bescherming het meest passend is voor de gebouwen en de industriële artefacten op het ENCI-terrein gestart.

Een maand later, in april 2022 wordt bekend gemaakt dat eigenaar Heidelberggroep het voormalige fabriekscomplex overdraagt aan Limburg Real Estate (LRE). In de zomer wordt kennis gemaakt met de nieuwe eigenaren. Duidelijk wordt dat het ENCI-terrein met de nieuwe eigenaren ook een nieuwe toekomst tegemoet zal gaan. Immers, doordat de winning van mergel in de groeve in 2018 het fabricageproces van klinker en cement in 2020 zijn gestopt, staan vrijwel alle gebouwen en industriële artefacten op het terrein en het fabrieksterrein aan de vooravond van een proces van herbestemming en transformatie. Duidelijk wordt dat idealiter de voorgenomen bescherming van gebouwen en industriële artefacten en het onderzoek naar transformatieruimte gelijktijdig op moeten lopen en elkaar moeten versterken.

Ter voorbereiding van het transformatieproces -dat naar verwachting een aantal jaren aan ontwikkelingstijd zal vragen- geeft LRE in 2022 opdracht aan de architectenbureaus Mecanoo uit Delft en Rademacher De Vries uit Amsterdam om een Ambitiedocument op te stellen. In 2023 wordt het Ambitiedocument onder leiding van Rademacher De Vries Architecten en Ivan Roos/Pieter Stokkink Ontwikkelaars doorontwikkeld tot het 'Ruimtelijk Kader ENCI-terrein'. In het Ruimtelijk Kader wordt een visie verwoord waarin ontwikkeling balanceert tussen historische waarde, gebruikswaarde en toekomstwaarde, een visie op de ruimte binnen het complex en de bestaande gebouwen in onderlinge samenhang, evenals '10 geboden voor de ENCI-transformatie'. Dit betekent dat volgens de 'ENCI-methode' herontwikkeling altijd voorafgegaan zal worden door onderzoeken naar de technische staat van een gebouw, onderdeel of artefact, de cultuurhistorische waarde en de verduurzamingsmogelijkheden. Pas daarna worden ontwerpkeuzes voor de respectievelijke locatie gemaakt.

In het Ruimtelijk kader worden de contouren geschetst voor de mogelijkheden voor herontwikkeling en transformatie van het complex. Er worden voorstellen gedaan om het complex te kunnen transformeren, waarbij volgens de 'ENCI-methode' een balans wordt gezocht tussen het behoud van de cultuurhistorische waarde van de bestaande gebouwen en industriële artefacten en de gewenste mogelijkheden tot herbestemming, aanpassing, sloop van onderdelen en het weer bijbouwen van gebouwen.

Het Ruimtelijk Kader is in nauwe samenspraak tussen LRE, de gemeente Maastricht, de provincie Limburg en de RCE tot stand gekomen. Ook SOME, Natuurmonumenten en SPA zijn bij de voorbereiding betrokken.

Selectieproces

De gebouwen en industriële artefacten op het ENCI-terrein ontleen hun bestaan, behoud en monumentale waarde in grote mate aan het in de loop van de tijd steeds efficiënter wordende productieproces vanaf 1926. Rode draad binnen dit proces is dat de in de Sint Pietersberg gewonnen mergel tot cement word gebrand en het transport van materialen over het terrein en van en naar de kade die langs de Maas is gelegen. De ruimtelijke context van het ENCI-terrein met de groeve en de Maaszone speelt daarom een zeer relevante rol én versterkt de onderlinge

verbondenheid (visueel, fysiek en functioneel) van de gebouwen en industriële artefacten.

Onze referentie

De cultuurhistorische waarde van het complex ligt echter veel breder dan louter de architectuur- en kunsthistorische waarden van ieder individueel object/artefact en hun onderlinge samenhang binnen het complex. Ook de relatie van de ENCI en het gebied met de stad zijn belangrijk, net zo als de relatie met de regio vanwege winning van delfstoffen en de dagbouw, het ENCI-archief en de weerslag van immateriële waarden in het ENCI archief.

Het gezamenlijke onderzoek en aanpak door gemeente en rijk heeft geleid tot een selectie van gebouwen en industriële artefacten die voorgedragen worden als rijksmonumenten en gemeentelijke monumenten. Omdat het rijk een beperkt aanwijzingsbeleid kent, zijn de meest relevante gebouwen en industriële artefacten geselecteerd om voorgedragen te worden als rijksmonument. Grondslag voor de selectie van de rijks- en gemeentelijke monumenten vormen het rapport met waardering van Crimson Historians & Urbanists "Fabriekscomplex Eerste Nederlandse Cement Industrie te Maastricht" en de waarderingscriteria van de RCE.

De geselecteerde gebouwen en industriële artefacten zijn kenmerkend voor de ontstaansgeschiedenis en de doorontwikkeling van het bedrijf en de cementproductie. Daarbij hebben de gebouwen en industriële artefacten vanzelfsprekend voldoende intrinsieke waarden zoals architectuur- en cultuurhistorische waarde, functionele waarde, ensemblewaarde, een karakteristiek materiaalgebruik en zeldzaamheid. De zeggingskracht van deze gebouwen en industriële artefacten wordt versterkt door de heldere context waarin ze zich bevinden, tussen de Maas aan de westzijde en groeve aan de oostzijde. ENCI is van groot belang geweest voor de ontwikkeling van gebouwd Nederland en is zeldzaam cultuurhistorisch en industrieel erfgoed. Daarbij ligt het gehele complex van fabrieksterrein, groeve en Maaskade binnen een bijzonder geologisch en paleontologisch landschap dat herinnert aan de eeuwenlange kalksteenwinning dat uniek is voor Nederland.

De RCE heeft in nauw overleg met de gemeente Maastricht en de provincie Limburg vijf objecten en industriële artefacten geselecteerd om aan te wijzen als rijksmonumenten. Conform de uitgangspunten van het aanwijzingsbeleid is daarbij gekeken naar representativiteit op landelijk niveau. Op landelijk niveau is bestaat er geen andere vergelijkbare cementfabriek. De selectie vertelt op hoofdlijnen het verhaal van de cementfabriek in de 20^e eeuw en bevat een aantal beeldbepalende en/of typologisch meest bijzondere artefacten. Dit zijn de oudste nog op het terrein bewaard gebleven gebouwen die herinneren aan de eerste fase van mergelwinning en cementproductie door ENCI: het verpakkingsgebouw en het cementmolengebouw (architect Fritz Peutz i.s.m. Herman de Ronde). Tevens zijn de grondstoffenhal (architectenbureau P.H. Dingemans, Sj. Wouda en B.V. van den Bergh) en het hoofdkantoor van ENCI (architect Piet Dingemans) geselecteerd. Deze gebouwen dateren uit de jaren '50 en '60 van de twintigste eeuw en markeren de groei van ENCI na de Tweede Wereldoorlog. Tevens vormen deze gebouwen het Maasfront en zijn zij zowel visueel als functioneel verbonden met de kade en de Maas. Belangrijk en bijzonder is tot slot Oven 8; de uitermate efficiënte productielijn bestaande uit bovengronds en ondergronds onderling met elkaar verbonden gebouwen, bouwwerken en installaties

(authentieke ingenieursarchitectuur i.s.m. Piet Dingemans), waarin de mergel die gewonnen werd in de groeve (dieptewinning) in een roterende buisoven werd gebrand tot klinker, de basis van cement. Oven 8 staat aan de westzijde van het ENCI-terrein naast de groeve en heeft een zeer grote visuele uitstraling op het hele gebied. Met LRE, de eigenaar van de betreffende objecten en industriële artefacten en Rijkswaterstaat en het Rijksvastgoedbedrijf als eigenaar van een groot deel van de kade, zijn tijdens dit proces gesprekken gevoerd over eventuele rijks- en gemeentelijke bescherming.

Onze referentie

Deze selectie staat in nauwe samenhang met de gebouwen die de gemeente Maastricht heeft geselecteerd. Deze gebouwen worden in 2024 beschermd als gemeentelijke monumenten middels het Omgevingsplan. Dit zijn gebouwen die andere relevante waardevolle productieprocessen laten zien zoals het voormalige 'natte' productieproces met ovenhal, de hoogovencementproductie en ondersteunende functies waar onder de werkgebouwen. Gezamenlijk geven de rijksmonumenten en de gemeentelijke monumenten een volledige weergave van de ontstaansgeschiedenis van ENCI, het ontstaan van de imposante groeve en vertellen zij het verhaal van de plek, de cementproductie en de doorontwikkeling van het bedrijf.

Deze keuze en de ontwikkeling van het Ruimtelijk Kader waarin ook veel aandacht is voor de samenhang tussen de gebouwen en de directe omgeving leidt ertoe dat er niet gekozen is voor een expliciete gebiedsbescherming d.m.v. bijvoorbeeld het instrument 'beschermd gezicht' door het Rijk. Middels het thema omgevingsplan van de gemeente kan nadere invulling gegeven aan de gewenste omgang met het gebied. De beschermingsacties van gemeente en rijk zijn complementair en geven zo invulling aan het Crimson advies en het advies van de Rijksbouwmeester. Via de omgevingsverordening is de groeve als natuurnetwerk beschermd en de overgangszone als groen blauwe mantel door de provincie.

De vijf geselecteerde objecten en industriële artefacten zijn:

- 1. Verpakkingsgebouw met transportband en transporteur op de kade*
- 2. Cementmolengebouw*
- 3. Grondstoffenhal met transportbanden, transporteurs en kranen op de kade*
- 4. Hoofdkantoor met laboratorium*
- 5. Oven 8*

Zie bijlage 5 voor de kaart met de concept-beschermingscontouren en legenda.

3. Beleidskader

Onze referentie

Op grond van artikel 3.1 van de Erfgoedwet kan de Minister van OCW ambtshalve besluiten een monument dat van algemeen belang is vanwege zijn schoonheid, betekenis voor de wetenschap of cultuurhistorische waarde aan te wijzen als rijksmonument. Het beleid voor het gebruik van deze bevoegdheid is vastgelegd in de Beleidsregel aanwijzing rijksmonumenten en wijziging rijksmonumentenregister Erfgoedwet (Stcrt. 2016, 33906).

In artikel 4 is vastgelegd dat de aanwijzing van monumenten als rijksmonument bij voorkeur geschiedt op basis van een aanwijzingsprogramma. Binnen de andere aanwijzingsprogramma's die op dit moment worden voorbereid, zijnde het Aanwijzingsprogramma Post 65 en het Aanwijzingsprogramma Geschenkwoningen, past deze voorgenomen aanwijzing inhoudelijk niet. Om deze reden is voor het ENCI-complex het voorliggende aanwijzingsprogramma opgesteld.

Overeenkomstig artikel 7 van de Beleidsregel worden de selectiecriteria voor een aanwijzingsprogramma samen met dit programma bekendgemaakt op de website van de RCE.

In de toelichting bij de beleidsregel is over aanwijzingsprogramma's het volgende geschreven:

In de memorie van toelichting bij het wetsvoorstel voor de Erfgoedwet is aangegeven dat de werkwijze om te werken met beperkte aanwijzingsprogramma's kan worden gecontinueerd. Vandaar dat in deze beleidsregel een daartoe strekkende bepaling is opgenomen. De Raad voor Cultuur adviseert niet langer in individuele aanwijzingsprocedures, maar blijft net als voorheen om advies gevraagd worden op de aanwijzingsprogramma's. Anders dan bij de voorgaande beleidsregels is nog niet aangegeven welke aanwijzingsprogramma's zullen worden geïnitieerd. Wel zal de RCE enkele verkenningen uitvoeren, waarna besluitvorming zal plaatsvinden over een mogelijk aanwijzingsprogramma (of verbeterprogramma). Het is echter niet een vanzelfsprekendheid dat aanwijzing van rijksmonumenten in alle gevallen een logisch vervolg is. De inzet kan ook zijn dat cultuurhistorische waarden planologisch of anderszins worden geborgd.

(...)

Een gestructureerde aanpak heeft als voordeel dat de desbetreffende categorie monumenten of archeologische monumenten in één keer integraal kan worden gezien en afgezet tegen het bestaande rijksmonumentenbestand. Selectie kan dan in een breder kader plaatsvinden.

Zie voor de waarderingscriteria van de RCE:

<https://www.cultureelerfgoed.nl/publicaties/publicaties/2019/01/01/waarderingscriteria>

Advies Raad voor Cultuur

Op 12 juni 2024 heeft de Staatsecretaris voor Onderwijs, Cultuur en Wetenschap een concept van een aanwijzingsprogramma ENCI voor advies gezonden aan de Raad voor Cultuur. De Raad heeft zijn advies uitgebracht op 25 september 2024.

De Raad constateert dat de cultuurhistorische waarde van het complex verder gaat dan de architectuurhistorische waarde van elk individueel gebouw of object en hun onderlinge samenhang. De monumentale waarde van het ENCI-terrein manifesteert zich op verschillende schaalniveaus en verschillende terreinen. De Raad onderschrijft de uniciteit.

Onze referentie

De keuze om de vijf objecten binnen het complex als rijksmonument aan te wijzen vindt de raad goed navolgbaar. Tegelijk vindt hij het opmerkelijk dat, zonder dat daarop uitgebreid wordt ingegaan in de adviesaanvraag, niet voor aanvullende gebiedsbescherming is gekozen. De Raad onderschrijft de monumentwaardigheid en beschermingswaardigheid van voorliggende selectie en adviseert de vijf objecten te beschermen als rijksmonumenten.

De Raad doet een viertal aanbevelingen:

- Een aanvullende gebiedsbescherming voor het complex te laten gelden. Dit om het belang van de samenhang tussen de gebouwde objecten onderling, alsook de samenhang tussen de gebouwen en het historische landschap te benadrukken;
- De historische groenstructuren en padenstructuren op het fabrieksterrein te noemen in de bescherming, gezien deze in samenhang met de ontwikkeling van het fabrieksterrein zijn ontworpen;
- In de omschrijving van de vijf rijksmonumenten explicieter te beschrijven welke bouwdelen en/of artefacten de bescherming precies omvat;
- In de omschrijving van de vijf rijksmonumenten explicieter de relatie met de gemeentelijke monumenten te beschrijven.

De aanbevelingen van de Raad zijn welkom en kunnen worden gevolgd.

De gewenste gebiedsbescherming is besproken met de gemeente en krijgt vorm via de aanwijzing van een cultuurhistorisch attentiegebied als onderdeel van de thematische wijziging van het omgevingsplan die voor het ENCI-gebied wordt vastgesteld. Daarbij wordt onder andere ook aandacht besteed aan ruimtelijke structuur waaronder de orthogonale padenstructuur en de relatie met het landschap.

De precieze beschrijving van de bouwdelen waarop de bescherming rust krijgt vorm via de aanwijzingsbesluit met toelichting. Daarbij is ook aandacht voor de gemeentelijke bescherming middels het thema omgevingsplan cultuurhistorie ENCI-gebied.

4.**Inhoudelijke toelichting op de cultuurhistorische waarde van het ENCI-complex**

De Sint Pietersberg is een bijzondere plek. De metershoge kalksteenwanden van de Sint Pietersberg zijn gevormd in een tijd dat hier een ondiepe tropische zee lag. In deze periode, het Krijt, 145 tot 66 miljoen jaar geleden, lag de zeespiegel veel hoger en ontstonden door afzetting van eencellige plankton en algen, tientallen meters dikke kalksteenlagen.

Ter hoogte van de Sint Pietersberg is deze laag ongeveer 140 meter dik. In deze kalksteenlagen zijn ook vele fossielen van schelpen, inktvissen en zeeroofdieren, zoals de mosasauridae, bewaard gebleven. De Sint Pietersberg is in de miljoenen jaren die volgden na de periode van het Krijt ontstaan door een geologische proces van verschuivende aardplaten, het ontstaan van breuklijnen en de insnijding van de rivieren de Maas aan de westzijde en de Jeker aan de oostzijde. De steile wand achter het ENCI-directiekantoor is een zogenaamde 'typelocatie', een internationaal erkend ijkpunt waar wetenschappelijk onderzoek wordt gedaan naar geologische tijdvakken.

Op en rond de Sint Pietersberg wordt al vele eeuwen mijnbouw bedreven. De kalkrijke grond op de Sint Pietersberg werd allereerst als bemestingsstof gebuikt om akkers te verrijken. Maar sinds de komst van de Romeinen werd mergel ook gewonnen in groeven en als bouw materiaal gebruikt. Zo ontstond in de Sint Pietersberg een enorm gangenstelsel voor de winning van mergel. De Maastrichtse kalksteen is door een hoog gehalte aan calciumcarbonaat zeer geschikt voor het gebruik als bouwstenen. En van fijngemalen kalksteen kan mortel worden gemaakt.

Vanaf de twaalfde eeuw was de Sint Pietersberg in het bezit van Luikse vorsten en vanaf de vijftiende nam de winning van mergel sterk toe. Vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw steeg de vraag naar cement als bouw materiaal, mede door de herontdekking van beton. Hoewel omringende landen een bloeiende cementindustrie hadden, kwam deze industrie in Nederland nauwelijks van de grond. In eerste instantie werd verondersteld dat de kalksteenlagen van de Sint Pietersberg niet de juiste samenstelling hadden voor cementproductie. Na het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog veranderde dit volledig. De al bestaande groeve Lichtenberg werd overgenomen door NAKAM (Nationale Kalkmergel Maatschappij) en werd ook de Kalksteenmaatschappij 'Sint-Pietersberg' gevestigd, die er beide vanaf 1916 mergel via dagbouw gingen winnen. Bovendien was in 1846 het kanaal Maastricht-Luik gegraven, parallel langs de Maas, waarbij de locaties bij het dorpje Sint Pieter makkelijker bereikbaar via het water waren.

In 1921 worden beide groeves overgenomen door de Belgische cementproducent CBR en partners en zij richten in 1926 de Eerste Nederlandse Cement Industrie (ENCI) op. Tegen de helling van de Sint Pietersberg, langs de Maas, wordt een fabriek gebouwd waar vanaf 7 september 1928 klinker en cement wordt geproduceerd. Bij de bouw van de eerste gebouwen en ovens wordt naast ingenieurs ook architect Fritz Peutz betrokken. Hij werkt samen met Herman de

Ronde. Enige tijd later verkrijgt het bedrijf een concessie om ook bovengronds, in zuidwaartse richting, kalksteen af te gaan graven.

Na de Tweede Wereldoorlog wordt de concessie verruimd en mag ENCI steeds verder uitbreiden. De Sint Pietersberg wordt verder afgegraven en de groeve wordt steeds groter. Ter compensatie plant ENCI aan de rand het 'ENCI-bos' aan. In de naoorlogse jaren stijgt de vraag naar cement exponentieel: de wederopbouw is in volle gang, het wegennetwerk wordt uitgebreid en de aanleg van de Deltawerken wordt in gang gezet. De ontginning van de groeve wordt opgevoerd, het fabriekscomplex uitgebreid en er worden nieuwe ovens gebouwd.

In 1950 bouwt ENCI de eerste woningen voor werknemers in de Sint-Nicolaasstraat en het Sint Servaasbolwerk. Ten zuiden van Maastricht wordt tussen 1952 en 1956 het ENCI-dorp gebouwd, een wijk voor ENCI-medewerkers. Dit 'ENCI-dorp' bestaat uit witte villa's, met naar de fabriek verwijzende straatnamen als de Mosasaurusweg en Observantenweg, ontworpen door architect Piet Dingemans voor de beambten van ENCI.

Tot 1976 bouwt en financiert ENCI 750 woningen voor arbeiders, ploegleiders en beambten, waarmee in dat jaar maar liefst de helft van het personeelsbestand (van 1200 werknemers) door hun werkgever gehuisvest was.

Het progressieve sociale beleid wordt bekostigd door de immense omzetten van de fabriek. In het ENCI-archief, dat in 2023 is overgedragen aan het Sociaal Historisch Centrum voor Limburg, is veel informatie over deze sociale activiteiten van ENCI opgenomen.

'D'n Observant', de storthoop van dekgrond ten zuiden van de groeve groeit naar een hoogte van 170 meter en wordt met inheemse bomen beplant. Het kanaal wordt gedeeltelijk gedempt. Bij de bouw van steeds nieuwe fabrieksgebouwen en de modernisering van de opeenvolgende ovens worden wederom architecten betrokken: Piet Dingemans in samenwerking met Wouda en Van den Bergh en in een latere fase bureau Hoen en architectenbureau SATIJNplus.

In 1960 wordt tussen de grondstoffenhal en het latere directiekantoor een nieuwe productielijn gebouwd: de hoogovencementfabriek. Een alternatieve productielijn waarbij met behulp van slak, een restproduct van de staalindustrie, een ander type cement met andere eigenschappen kan worden gemaakt.

In 1960 krijgt Piet Dingemans de opdracht om een nieuw hoofdkantoor te ontwerpen. In 1964 wordt het betonnen gebouw opgeleverd. Het is voorzien van een skeletconstructie en verplaatsbare scheidingswanden. In het interieur wordt veel kunst toegepast.

Een nieuwe concessie in 1966 leidt ertoe dat ENCI nog meer kalksteen mag afgraven. In 1968 wordt een moderne nieuwe oven, Oven 8, met roterende ovenbuis, een mengbed, schoorsteen, een voorverwarmgedeelte en een opslagbed gebouwd. Deze oven zal tevens de laatste zijn. Het mengbed wordt later vervangen door een mengbed naar ontwerp van Satijnplus. Dit heeft te maken met het project Dieptewinning en het verkrijgen van een homogeen kalksteenmengsel.

In 1989 krijgt ENCI geen toestemming om op het plateau van Margraten een nieuwe groeve te beginnen. Dit heeft tot gevolg dat ENCI beperkt blijft tot de concessie uit 1966. De bestaande groeve wordt door dieptewinning steeds dieper, maar het ook het ENCI-bos wordt gedeeltelijk ontmanteld ten behoeve van kalksteenwinning.

Door maatschappelijke ontwikkelingen en druk uit de omgeving wordt het duidelijk dat er einde zal komen aan kalksteenwinning in de groeve en cementproductie op het ENCI-terrein. De concessie van ENCI wordt verlengd tot 2018 onder voorwaarde dat het bedrijf samen met andere partijen een Plan van Transformatie voor het ENCI-gebied opstelt. In 2010 worden hierin afspraken gemaakt over de resterende winning, herinrichting en overdracht van de groeve, stilleggen van de oven, aanpassing van het productieproces van ENCI en nieuwe invulling voor circa 2/3 (circa 22 ha) van het bedrijventerrein.

De kalksteenwinning stopt in 2018. In 2020 wordt het resterende deel van de groeve door de Heidelberggroep, dan de eigenaar van ENCI, overgedragen aan Natuurmonumenten (die vanaf 2017 al delen in eigendom heeft gekregen). In 2020 stopt ook de cementproductie op het terrein, op 29 maart 2020 wordt Oven 8 definitief uitgezet. In april 2022 wordt het fabriekscomplex door de Heidelberggroep overgedragen aan de nieuwe eigenaar Limburg Real Estate.

Fabrieksgebouwen en industriële artefacten

Het bouwen en door ontwikkelen van de fabriek werd gedaan door ingenieurs van de ENCI en externe adviseurs uit binnen- en buitenland.

Uit de eerste fase van de fabriek zijn nog maar enkele gebouwen bewaard gebleven die door Frits Peutz i.s.m. Herman de Ronde (1896-1974) zijn ontworpen. Deze staan aan het noordkant van het fabrieksterrein, waar de productie zich oorspronkelijk concentreerde. Deze vooroorlogse architectuur heeft andere kenmerken dan de latere gebouwen van Piet Dingemans. Het cementmolengebouw kreeg een staalconstructie die werd ingevuld met rood metselwerk, met langgerekte verticale vensters. Het verpakingsgebouw ernaast dat uit dezelfde periode dateert heeft een betonconstructie en een metselwerk gevel met reliëf. De vensters zijn verticaal georiënteerd, maar de hoogte verschilt per verdieping. Het verpakingsgebouw is inmiddels herstemd tot kantoren en theater. De gevels zijn aangepast door architect Jo Coenen.

Na de Tweede Wereldoorlog ging de uitbreiding verder. Ten zuiden van de bestaande fabrieksgebouwen was inmiddels een hoefijzervormig gat in de Sint-Pietersberg ontstaan waar voldoende ruimte was voor een ruim opgezette uitbreiding van de productielijn. De directie en de technische specialisten bij de ENCI hadden een duidelijk beeld over hoe deze fabriek moest functioneren, hoe groot de verschillende gebouwen moesten worden en op welke manier de aansluitingen tussen de nieuwe en al bestaande fabriek moesten worden gemaakt. Ook de Zwitser Dr. Ir. B. Ulrich speelde een belangrijke rol, naast betonconstructeur J.H. Hiltemann en de machinespecialist Peters. In vakblad 'Cement' werd de rolverdeling als volgt omschreven: 'Het ontwerp voor de bouwwerken, de machine-installaties en de elektrische installatie van de nieuwe fabriek werd door het Studiebureau van de ENCI uitgevoerd. Daar eveneens prijs werd gesteld op een mooi aanzien van het uiterlijk der fabriek schreef de ENCI een prijsvraag uit onder vijf architectenbureaus.' Bij veel gebouwen ging het dus over het ontwerpen van een schil rond de cement verwerkende installaties. De afmetingen en de positie van de gebouwen werd gedictieerd door de afmetingen van de machines en de noodzakelijke locatie in de productielijn.

Voor de vijfkoppige jury werd professor B.H.H. Zweers werd gevraagd, ingenieur en specialist op het vlak van betonconstructies. Hij werd bijgestaan door ir. W.F. Fontein, die als hoofd van het bouwkundig bureau van de Staatsmijnen

verantwoordelijk was voor alle bouwprojecten aldaar. Ook architect Dirk Roosenburg nam zitting in de jury, hij had voor de oorlog naam gemaakt als architect van tal van grote civiele werken, zoals de kantoren voor de Staatsmijnen, het hoofdkantoor van de KLM en het hoofdkantoor van Philips. De overige twee leden van de jury waren ir. J.A.G. van der Steur en ir. A.J. van Walraven. Zij kozen de inzending van het Utrechtse architectenbureau P.H. Dingemans, Sj. Wouda en B.V. van den Bergh als winnend ontwerp. Het ontwerpteam had hun ontwerp 'Kraan en Silo' gedoopt. Ten eerste hadden ze de fabrieksgebouwen en de opslagplaatsen op zo'n manier geschikt dat er in het midden een plein zou ontstaan. Aan dit plein zouden dan verschillende fabrieks- en kantoorfuncties komen te liggen: opslagplaatsen, de brandstof- en cementmolens, de kantoren en het laboratorium. Het plein zou worden begrensd door de grote grondstoffenhal die parallel aan het kanaal Luik-Maastricht was gesitueerd. Aan de andere kant begrenste vervolgens de nieuwe ovenhal het plein. Aan de noord- en zuidzijde kwamen ten slotte de cementmolens en de brandstofmolens.

Ten tweede was een eigenschap van het ontwerp van Dingemans, Wouda en Van den Bergh de zichtbaarheid die zij gaven aan de kranen in de grondstoffenhal en de overslagkranen aan het kanaal Luik-Maastricht. Door de grondstoffenhal aan de zijde van de weg grotendeels open te laten werd niet alleen de spectaculaire ruimte van de grondstoffenhal vanaf de straat getoond aan passanten, maar ook het spektakel van het hijsen en draaien van kranen die grondstoffen verplaatsen van en naar de schepen in het kanaal Luik-Maastricht werd daarmee zichtbaar. Dingemans, Wouda en Van den Bergh probeerden met hun prijsvraagontwerp een soort stedenbouwkundige visie neer te leggen. De ruimte tussen de ovenhal (voor oven 5) en de grondstoffenhal zou daarin fungeren als centraal plein waar naast de verschillende fabrieksfuncties ook een kantoorgebouw aan zou staan. Dat idee werd aanvankelijk door jury met enthousiasme onthaald maar kreeg in praktijk nooit vorm.

Economische en praktische motieven waren in de praktijk vaak doorslaggevend en leidend bij ontwerpkeuzes. Dat neemt echter niet weg dat de architecten in staat waren hun stempel op het terrein te drukken. Het resulteerde in een fabrieksarchitectuur waarbij het beeld zeer homogeen is. Tussen de verschillende gebouwen is een duidelijke samenhang te herkennen, vooral door detaillering en materiaalgebruik.

Bij gebouwen zoals de fabriekshal van oven 5, 6 en 7, het papvoorbereidingsgebouw en de slakdrogerij heeft de gevel min of meer dezelfde opbouw. De plint van de gebouwen is hier telkens gemaakt uit gewapend beton, waardoor die tegen een stootje kon. Daarboven kwam dan een glasstrook op ooghoogte waardoor de arbeiders contact hielden met de buitenwereld. Dit zijn stalen kozijnen, destijds geproduceerd door De Vries en Robbé in Gorinchem, een belangrijke leverancier van ranke stalen vliesgevels in die periode. Boven deze eerste glasstrook werd vervolgens metselwerk toegepast dat als invulling fungeerde van een staalconstructie. De verticale stijlen van die staalconstructie bleven aan de buitenzijde in het zicht waardoor deze gevelvlakken een verticale geleiding kregen. Door vervuiling is de oorspronkelijke kleur van dit metselwerk niet overal goed zichtbaar, maar oorspronkelijk was dit een gelige metselsteen die bij de steenfabriek De Zwaluw werd gebakken die enkele kilometers ten noorden van Maastricht was gevestigd. Tussen de metselwerk vlakken en de dakrand

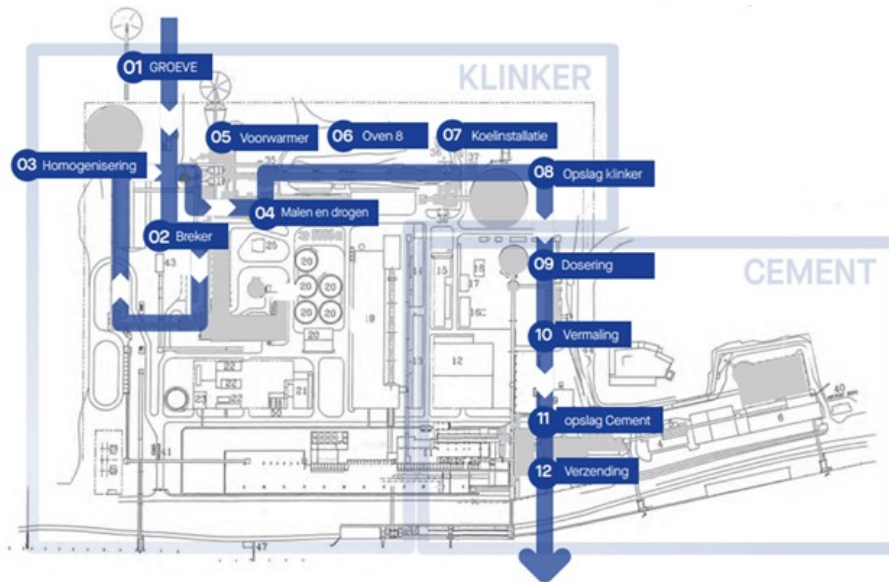
kwam dan weer een hogere glasstrook in stalen vliesgevels die voor een royale daklichttoetreding zorgde in de fabriekshallen. In een periode waarin kunstmatige verlichting nog vrij kostbaar was had deze glasstrook dus ook een praktisch doel. Gebouwen zoals de grondstoffenhal, worden steeds aangepast en uitgebreid. In 1960 wordt de hoogoven cementfabriek toegevoegd, tussen de grote werkplaats en het latere hoofdkantoor.

Onze referentie

Stilistisch zijn deze fabrieksgebouwen van Dingemans, Wouda en Van den Berg vormgegeven volgens de principes van het modernisme. De gebouwen hebben eigenlijk altijd een staal- of betonconstructie die vervolgens is opgevuld met niet-dragende gevelsluitingen, stalen vliesgevels gecombineerd met niet dragend metselwerk. Dat de architectuur sober was had niet alleen te maken met de industriële functie, maar ook te maken met esthetische afwegingen. Soberheid, abstractie, functionaliteit en het tonen van de draagconstructie waren principes die voor deze architecten belangrijk waren. Een gebouw moest vooral 'oprecht' zijn, in de doelmatigheid moest de esthetiek naar voren komen. Hoe groot de onderlinge verschillen in afmeting en vorm tussen de gebouwen uit de jaren vijftig en zestig ook zijn, duidelijk blijft wel dat ze door één hand ontworpen zijn.

Vanaf 1960 werkt Piet Dingemans zelfstandig het nieuwe hoofdkantoor (1964) voor de ENCI uit. Diverse kunstenaars (zoals Gene Eggen (deurgrepen), Frans Lahaye en B. van Gils (fotopanelen), Mart Linnarts (gang op de eerste verdieping met grisailleschilderingen), Frans Slijpen (beton grenettewand in de hal en mozaïeken in de kantine) en Jan van den Bouwhuyzen (belettering boven de entree) worden uitgenodigd om voor het hoofdkantoor kunstwerken te realiseren.

De laatste grootschalige uitbreiding van de ENCI is de bouw van het complex Oven 8 in 1968, een samenstel van gebouwen, bouwwerken en installaties, waarbij de enorme roterende buisoven in de openlucht aan de westrand van het fabrieksterrein wordt geplaatst, grenzend aan de groeve. In de productielijn van Oven 8 wordt de in groeve gewonnen mergel gebroken, gemengd, gemalen, opgeslagen, voorverwarmd en vervolgens gebrand in de roterende buisoven tot klinker. Het is een samenstel van noodzakelijke onderdelen zoals silo's, meng- en opslagbedden, een cyclonentoren, buisoven en een schoorsteen. Al deze onderdelen zijn fysiek en visueel met elkaar verbonden, mede door middel van transportbanden die bovengronds en ondergronds (door kelders en gangen) lopen en waaraan het productieproces mede afleesbaar is. Piet Dingemans ontwerpt ook aan diverse onderdelen van Oven 8, hoewel dit eerder een gigantische machine is, dan een gebouw.

Schematische weergave van het productieproces van klinker en cement (Masterplan (2022))

Herbestemming en transformatie

In 2018 wordt in de groeve de mergelwinning gestopt en in 2020 stopt het fabricageproces van klinker en cement. Hierdoor raken vrijwel alle gebouwen en industriële artefacten op het fabrieksterrein hun oorspronkelijke functie kwijt en staan zij aan de vooravond van een proces van herbestemming en transformatie. In 2022 wordt door LRE opdracht gegeven aan de architectenbureaus Mecanoo en Rademacher De Vries Architecten om een Ambitiedocument op te stellen. In 2023 wordt het Ambitiedocument onder leiding van Rademacher De Vries Architecten, Ivan Roos/Pieter Stokkink Ontwikkelaars doorontwikkeld in het 'Ruimtelijk Kader ENCI-terrein'. In het ruimtelijk Kader worden de contouren geschetst voor de mogelijkheden voor herontwikkeling en transformatie van het complex. Er worden voorstellen gedaan om het complex te kunnen transformeren, waarbij een balans wordt gezocht tussen het behoud van de cultuurhistorische waarde van de bestaande gebouwen en industriële artefacten, de 'sense of place' en de gewenste mogelijkheden tot herbestemming, aanpassing, sloop van onderdelen en het bijbouwen van gebouwen. Het Ruimtelijk Kader is in nauwe samenspraak met de gemeente Maastricht, de provincie Limburg en de RCE tot stand gekomen.

mk

5.

Beschrijving van de geselecteerde bouwwerken en industriële artefacten

Onze referentie

1. **Verpakkingsgebouw met transportband en transporteur op de kade**

Voormalig verpakkingsgebouw (1927-1928), Frits Peutz en Herman de Ronde.

Samen met het naastgelegen voormalig cementmolengebouw vormt dit pand het laatste restant van het oorspronkelijke ENCI-fabriekscomplex dat eind jaren twintig werd opgeleverd.

Het verpakkingsgebouw (inclusief de cementsilo's aan de achterzijde) heeft een rechthoekige plattegrond en is oorspronkelijk opgebouwd uit drie bouwlagen met een optopping onder een plat dak. In 1953 werd de optopping uitgebouwd tot een volledige vierde bouwlaag. De constructie bestaat uit een afgeleide van het destijds in de betonbouw gebruikelijke Hennebique-systeem, waarbij de betonnen balken, kolommen, consoles en vloeren met hun bewapening aan elkaar verbonden werden en daardoor een bijzonder sterke monoliet vormen.

De constructie is zwaar uitgevoerd om aan de opslag- en verpakkingsfunctie te voldoen. De betonnen constructiekolommen zijn, op de bovenste bouwlaag na, in de voorgevel zichtbaar gelaten en delen de gevel op in zeventien traveeën. De hoektraveeën zijn dichtgemetseld. De gevel is tussen de constructiekolommen gevuld met metselwerk en meerruits raampartijen onder betonlateien. Binnen elke travee zijn de raampartijen verticaal van elkaar gescheiden door over de onderste drie bouwlagen doorlopende metselwerken lisenen. Dit lijnenspel van betonnen constructiekolommen en decoratieve metselwerken lisenen heeft de gevel een statige verticaliteit gegeven. Op de begane grond was de voorgevel verder opengewerkt door enkele garagedeuren. De noordelijke kopgevel, de enige overige volledig zichtbare gevel, is in gelijkende stijl als de voorgevel vormgegeven.

In 1953 werd de metselwerken optopping van het gebouw doorgetrokken over de gehele lengte van het pand, waardoor het vier bouwlagen kreeg. Het gebouw is verder op grote lijnen nog intact. Achter het verpakkingsgebouw staan de cementsilo's.

Onze referentie

Tijdens de verbouwing in 2005 door architect Jo Coenen is de plint opengewerkt en voorzien van glazen puien, waardoor garagedeuren en oorspronkelijke gevelvulling is verdwenen. In het gebouw is theater AINSI gehuisvest, evenals kantoren. Het verpakkingsgebouw is middels een transportband verbonden met de kade waarop een transporteur staat.

Waardering:

- Het Verpakkingsgebouw is van belang als onderdeel van het ENCI-terrein dat cultuurhistorisch, architectuurhistorisch en stedenbouwkundig van nationale betekenis is
- Het gebouw is van belang vanwege de historische functie die in directe relatie staat tot de cementproductie die hier plaatsvond
- Het gebouw is van belang vanwege de afleesbaarheid van de bouw- en industriële geschiedenis (historische gelaagdheid) aangezien het een van de vroegste onderdelen van de vooroorlogse cementfabriek is
- Het gebouw is van belang binnen het oeuvre van architect F. Peutz en architect H. de Ronde
- Het gebouw is van belang vanwege de bijzondere constructies voor de geschiedenis van de bouwtechniek
- Het gebouw is van belang vanwege de functionele verbinding met de kade en de Maas door de boven de straat lopende transportband en transporteur op de kade
- Het gebouw is van belang als onderdeel van de historische fabrieksstraat aan de Lage Kanaaldijk

2. Cementmolengebouw

Voormalig cementmolengebouw (1927-1928), Frits Peutz en Herman de Ronde

Onze referentie

Uit de eerste bouwfase van ENCI bewaard gebleven gebouw aan Lage Kanaaldijk. Het voormalige cementmolengebouw (Frits Peutz en Herman de Ronde, 1927) ligt ten zuiden van het verpakkingsgebouw. Hier werd de klinker tot cement vermalen en vanaf dit punt werd het eindproduct getransporteerd naar de silo's om vervolgens verpakt te worden. De fabriekshal werd via een lager tussenlid dat later verhoogd werd, met het verpakkingsgebouw verbonden. De fabriekshal is gebouwd op een rechthoekige plattegrond met een hogere middenbeuk onder een flauw hellend zadeldak, geflankeerd door twee lagere zijbeuken met lessenaarsdaken. De constructie is, zoals destijds gebruikelijk voor fabriekshallen, opgebouwd uit stalen balken en spanten. In de gevels is de constructie zichtbaar gebleven en opgevuld met metselwerk. Verder zijn de gevels voor daglichttoetreding opengewerkt door een grote hoeveelheid raampartijen. In de voorgevel zijn dat enkele verticale raampartijen die bijna de gehele hoogte van het pand beslaan. In de zijgevels van zowel de zijbeuken als de middenbeuk, en vermoedelijk ook de achtergevel, zijn tevens hoge raampartijen aangebracht. Oorspronkelijk had het gebouw slechts een kleine entree in de voorgevel. Anders dan het verpakkingsgebouw wordt de verschijningsvorm van de fabriekshal slechts bepaald door de functie overkapping van de maalmachines. Er zijn geen decoratieve elementen aangebracht. Het gebouw is in grote lijnen intact. Later zijn drie overheaddeuren en een zeer brede inrijstraat in de voorgevel aangebracht. De cementmolens (oorspronkelijk stonden er tien) zijn niet meer aanwezig.

Waardering:

- Het cementmolengebouw is van belang als onderdeel van het ENCI-terrein dat cultuurhistorisch, architectuurhistorisch en stedenbouwkundig van nationale betekenis is
- Het gebouw is van belang vanwege de historische functie die in directe relatie staat tot de cementproductie die hier plaatsvond
- Het gebouw is van belang vanwege de afleesbaarheid van de bouw- en industriële geschiedenis (historische gelaagdheid) aangezien het een van de vroegste onderdelen van de vooroorlogse cementfabriek is
- Het gebouw is van belang binnen het oeuvre van architect F. Peutz en architect H. de Ronde
- Het gebouw is van belang vanwege de bijzondere constructies voor de geschiedenis van de bouwtechniek
- Het gebouw is van belang als onderdeel van de historische fabrieksstraat aan de Lage Kanaaldijk

Onze referentie

3. Hoofdkantoor met laboratorium

Hoofdkantoor (1964), P.H. Dingemans, met vele kunsttoepassingen in het interieur en een vrijstaand kunstwerk aan de zuidzijde

Onze referentie

Door de naoorlogse uitbreidingen van de fabriek en groeve namen ook de administratieve taken bij de ENCI toe. Hierdoor groeide de hoeveelheid bureaumedewerkers, van een dertigtal in de beginjaren tot zo'n 200 in de jaren zestig. Het oorspronkelijke kantoor aan de uiterste noordzijde van het fabrieksterrein voldeed volstrekt niet meer voor dit aantal kantoormedewerkers, laboranten en directieleden. Daarom werd op het terrein tussen de oude en nieuwe fabriek een nieuw modern kantoorgebouw en laboratorium gebouwd. Daarvoor werden in onbruik geraakte fabrieksgebouwen uit de jaren twintig gesloopt. Het gebouw, ontworpen door architect Dingemans in 1964, bestaat uit twee bouwvolumes, beide op een rechthoekige plattegrond en evenwijdig gesitueerd aan de Lage Kanaaldijk. Het hoofdvolume, aan de straatkant, heeft een souterrain en zeven bouwlagen onder een plat dak. Het achtergelegen gedeelte met het laboratorium aan de achterzijde heeft zes bouwlagen, eveneens onder een plat dak. Het exterieur van het kantoor- en laboratoriumgebouw laat de veelzijdigheid van het eindproduct dat in de fabriek werd gemaakt zien: cement. In alle mogelijke toepassingen is het materiaal gebruikt; in de constructie, de gevelbekleding en in de decoratieve elementen. De voorgevel is opgetrokken uit stroken met borstweringen van geprofileerde betonplaten, waarboven lintvensters. Het groevenprofiel van de betonplaten wisselt steeds tussen een horizontale, verticale en diagonale structuur. Bedoeling van de geprofileerde betonplaten was dat het kantoorpand zowel correspondeerde met de fabrieksgebouwen eromheen als de afgegraven mergelwand dat als decor achter het gebouw oprijst. De gevel van de begane grond en het souterrain wijken af en hebben een opener karakter, met hoge raampartijen boven een smalle betonnen borstwering, van

elkaar gescheiden door betonnen constructiekolommen. Ook de kopgevels en achtergevel verschillen van de voorgevel en hebben door kleinere vensters een geslotenere uitstraling. De betonnen borstwering en lintvensters lopen op alle zichtbare gevels van het laboratorium wel steeds door. De centraal gepositioneerde hoofdentree van het gebouw ligt enigszins terug van de rooilijn en iets boven het maaiveld, waardoor een bordes ontstaat dat leidt tot een glazen pui met dubbele deur. Boven de centrale entree is op de derde bouwlaag een enorm betonnen element met de bedrijfsnaam geplaatst. Het laboratorium heeft aan de achterzijde van het complex een eigen ingang, gericht tot de fabriek en met een beduidend bescheidener karakter.

Bij de zuidgevel van het kantoor staat een betonrelief van **Daan Wildschut** dat tekens van de dierenriem en het proces van cementproductie verbeeldt. Eronder is een citaat aangebracht van de Limburgse dichter **Robert Franquinet**: 'O waterrie dat naakt geblazen werd, door wie de sterren ment, uit uw vermergeld rijk, bouwt het vernuft nu steden uit ciment'. Oorspronkelijk was dit kunstwerk tegen een van de wanden van de grote grondstoffenhal geplaatst.

Vanwege de representatieve functie van het gebouw is er veel kunst op en in het gebouw aangebracht. Zo zijn er door **Frans Slijpen** betonreliëfs gemaakt voor de zijwanden van het entreepartij, die het exterior met het interieur verbinden.

Ook in het interieur werden talloze kunstwerken toegepast, zoals een wandmozaïek van Frans Slijpen en een sierpleisterwerk van **Hans Truyen** in de kantine. De scheidingswanden van de kantoren werden voorzien van foto's van **Frans Lahaye** en beschilderingen van **Mart Linnarts**.

INTERIEUR De ruimtelijke indeling van het kantoor en het laboratorium is grotendeels behouden gebleven. De gangen met kunsttoepassingen en aan weerszijden kantoren, de kantine met de mozaïeken, de verschillende ruimtes ten behoeve van de laboratoria zijn allemaal behouden gebleven.

Waardering:

- Het hoofdkantoor is van belang als onderdeel van het ENCI-terrein dat cultuurhistorisch, architectuurhistorisch en stedenbouwkundig van nationale betekenis is
- Het hoofdkantoor is van belang vanwege historische functie die in directe relatie staat tot de cementproductie die hier plaatsvond
- Het gebouw is een uitdrukking van de opschaling van de productie van de fabriek na de Tweede Wereldoorlog, met als belangrijkste reden de wederopbouw van Nederland. Het gebouw is daarmee van belang als uitdrukking van een belangrijke sociaal-economische ontwikkeling
- Het hoofdkantoor is van belang binnen het oeuvre van architect P.H. Dingemans
- Het gebouw vertegenwoordigt een architectonische waarde vanwege de bijzondere esthetische kwaliteiten van het ontwerp.
- Het gebouw is van belang vanwege de duidelijke architectonische samenhang met de andere gebouwen uit de wederopbouwperiode
- Het hoofdkantoor is van belang vanwege de fraaie interieurafwerkingen en in het bijzonder door de diverse kunsttoepassingen die door vele kunstenaars zijn gemaakt
- Het gebouw is van belang als onderdeel van de historische fabrieksstraat aan de Lage Kanaaldijk

4. Grondstoffenhal met transportbanden, transporteurs en kranen op de kade

Onze referentie

In fasen gebouwde grondstoffenhal (1950-1954-1963), Bureau P.H. Dingemans, Sj. Wouda en B.V. van den Bergh

De grondstoffenhal is gefaseerd tot stand gekomen. Het eerste deel werd gebouwd gelijktijdig met de realisatie van oven 5 begin jaren vijftig. Daarna werd de grondstoffenhal in verschillende fases in noordelijke en zuidelijke richting uitgebreid. In zijn oorspronkelijke vorm was de grondstoffenhal iets meer dan 140 meter lang, uiteindelijk zou het gebouw een lengte bereiken van maar liefst 360 meter. Het eerste deel van het gebouw werd gebouwd als onderdeel van de Eerste Uitbreiding Zuid, de naoorlogse uitbreiding van de cementfabriek waarbij in de zuidelijke groeve aanvankelijk één (oven 5), en later nog twee cementovens (oven 6 en 7) werden gebouwd in een nieuwe hal. Rond die buisovens verrezen allerlei nieuwe gebouwen waarvan de grondstoffenhal er een was. Het ontwerp kwam voort uit een prijsvraag die door het Utrechtse architectenbureau Dingemans, Wouda en Van den Bergh werd gewonnen. Binnen die prijsvraag speelde de grondstoffenhal een belangrijke rol, vanwege de grote zichtbaarheid vanaf de openbare weg moest dit een representatief gebouw worden. Binnen het productieproces fungeerde het grondstoffengebouw - zoals de naam al doet vermoeden - als een reusachtige opslagplaats voor verschillende grondstoffen die nodig waren voor de cementproductie. Allereerst was dit klinker, het halffabrikaat van cement dat in de ovenhal werd gemaakt. Met behulp van een transportband werd die van de ovenhal naar de grondstoffenhal getransporteerd. In de grondstoffenhal was ook een opslagplaats voor gips dat aan het cement werd toegevoegd als bindtijdvertrager. De opslag van kolen, de belangrijkste brandstof van destijds voor de buisovens, nam ook een groot deel van de oorspronkelijke grondstoffenhal in beslag. Tegen de langgerekte hal waren aan de westzijde in eerste instantie twee gebouwvolumes geplaatst, één aan de

noordzijde waar de cementmolens stonden opgesteld, en één iets zuidelijker waar kolen en leisteen werden gedroogd en gemalen. Een belangrijk verschil tussen de huidige situatie en de oorspronkelijk context is het verdwijnen van het kanaal Luik-Maastricht, het kanaal dat parallel aan de Maas liep en vlak langs de grondstoffenhal stroomde. Tussen de hal en het kanaal lag slechts een smalle autoweg. Het ontwerp voor de grondstoffenhal was zo gemaakt dat binnenvaartschepen met behulp van een verrijdbare portaalkraan konden worden gelost. Deze kraan was over de weg gebouwd en steunde aan de ene zijde op de keerwand van de grondstoffenhal, en aan de andere zijde op de kade van het Kanaal Luik-Maastricht. Aan de zijde van het kanaal was de grondstoffenhal volledig open waardoor ook de bewegingen van de loopkraan vanaf de openbare weg duidelijk zichtbaar waren. Het zichtbaar maken van deze kraanbewegingen zou een belangrijk aspect zijn geweest uit het ontwerp van Dingemans, Wouda en Van den Bergh.

In zijn oorspronkelijk toestand was de grondstoffenhal eigenlijk meer een reusachtige overkapping dan een gesloten loods zoals nu het geval is. Over de volledige lengte aan de zijde van de Maas was de hal open, dat gold ook voor de kopse kanten van de loods. Om inslag van regen te beperken kreeg de hal over de volledige lengte een luifel van enkele meters breed, waar het gedeelte tussen het schaaldak en de luifel wel met de typische stalen vliesgevels werd dichtgezet. De repeterende bogen van het dak zijn schaaldaken. Dit zijn betonnen daken met een overspanning van acht meter en een zeer geringe dikte van slechts zeven centimeter. Dit type daken werd in de jaren vijftig veelvuldig toegepast bij fabrieksgebouwen omdat ze economisch voordelig konden worden gebouwd. De grondstoffenhal werd twee keer uitgebreid: eerst in 1954 en nogmaals in 1963. Daarbij werd wel consequent dezelfde constructiemethode en dezelfde bouwkundige detaillering aangehouden. De hal bereikte daarmee een lengte van 368 meter.

Oorspronkelijk stonden er aan de westzijde nog twee gebouwen tegen de grondstoffenhal aangebouwd: een kogelmolengebouw en een gebouw voor de cementmaling waarvan nu alleen het laatste gebouw nog bestaat. Qua uitstraling kregen deze gebouwen een vormgeving die sterk verwant was aan de grote ovenhal waarbij een combinatie van metselwerk in staalconstructies en stalen vliesgevels werd toegepast.

Naast de uitbreidingen zijn er drie belangrijke wijzigingen gedaan aan de grondstoffenhal. Allereerst is de hal aan de zijde van de Maas met staalplaten dichtgezet om stofoverlast te voorkomen. Deze staalplaten lopen vanaf de onderzijde van de luifel naar de bovenkant van de betonnen keermuur. Een tweede belangrijke wijziging was het dempen van het Kanaal Luik-Maastricht in het begin van de jaren '60 waardoor het lossen en laden van grondstoffen op een andere manier ging verlopen. Grondstoffen werden nu niet langer met de portaalkraan geladen en gelost maar met behulp van transportbanden over de weg en transporteurs op de kade. Aan de kade aan de Maas kwamen andere nieuwe kranen. Een derde wijziging werd veel recenter uitgevoerd. Eerst werd het kogelmolengebouw gesloopt en op de positie van dit gebouw werd een poort gemaakt in de grondstoffenhal zodat ook de zuidelijke hoek van het fabrieksterrein goed met auto- en vrachtverkeer bereikbaar werd.

Waardering:

- De Grondstoffenhal met de transportbanden, transporteurs en kade is van belang als onderdeel van het ENCI-terrein dat cultuurhistorisch, architectuurhistorisch en stedenbouwkundig van nationale betekenis is
- Het gebouw is van belang vanwege functie die in directe relatie staat tot de cementproductie die hier plaatsvond
- Het gebouw is een belangrijk onderdeel van de opschaling van de productie van de fabriek na de Tweede Wereldoorlog, met als belangrijkste reden de wederopbouw van Nederland. Het gebouw is daarmee van belang als uitdrukking van een belangrijke sociaal-economische ontwikkeling
- Het gebouw is van belang binnen het oeuvre van architectenbureau P.H. Dingemans, Sj. Wouda en B.V. van den Bergh
- Het gebouw vertegenwoordigt een architectonische waarde vanwege de bijzondere esthetische kwaliteiten van het ontwerp
- Het gebouw is van belang vanwege de duidelijke architectonische samenhang met de andere gebouwen uit de wederopbouwperiode
- Het gebouw is vanwege de bijzondere constructies van belang voor de geschiedenis van de bouwtechniek
- Het gebouw is van belang als onderdeel van de historische fabrieksstraat aan de Lage Kanaaldijk en vanwege de fysieke en functionele verbinding met de kade en de Maas middels de transportbanden die boven de straat lopen en de transporteurs en kraan op de kade

Onze referentie

5. Oven 8

Oven 8 is gebouwd in 1968, ontworpen door ENCI-ingenieurs met een beperkte rol van architect P.H. Dingemans. Oven 8 bestaat uit een functioneel en fysiek samenhangend geheel van ondermeer een mergelbreker, kelders, boven- en ondergrondse transportbanden, mengbed, silo's, schoorsteen, cyclonentoren, filtergebouw, ovenbuis, klinkerhal en overige bijbehorende industriële artefacten.

Onze referentie

Oven 8 vanuit de groeve gezien (foto Limburg 1)

Wanneer binnen de context van de ENCI wordt verwezen naar 'Oven 8', wordt de gehele productielijn bedoeld die nodig was om van ruwe mergel cementklinker te maken. Bij Oven 8 horen dan ook onder andere de mergelbreker, de grondstoffenopslag, het mengbed, silo's, de cyclonentoren en het filtergebouw, de ovenbuis met de satelietkoelers, de 150 meter hoge schoorsteen, de klinkerhal, de machinekamer en alle kelders en boven- en ondergrondse transportbanden. Het geheel is onder te verdelen in clusters van gebouwen en industriële artefacten en iconische onderdelen zoals de schoorsteen, de ovenbuis, het mengbed, de klinkerhal en de silo's. Oven 8 bestaat derhalve uit meer onderdelen dan alleen uit de voorheen roterende buisoven. Deze is weliswaar een iconisch onderdeel van dit deel van de fabriek, maar ook slechts een schakel in de veel langere, complexe productielijn. P.H. Dingemans was bij de realisatie van oven 8 betrokken, van zijn hand zijn tekeningen van de het gehele oven 8-complex bekend. Op verschillende plekken is zijn handschrift te herkennen, zoals in de gevelopbouw van het meelmolengebouw. Beeldbepalend voor het ensemble zijn ook de twee grote betonnen homogeniseersilo's waarin vermalen mergel werd opgeslagen voordat het naar de oven werd gebracht. De buisoven zelf heeft een lengte van 180 meter en is vergeleken met andere ovens in Europese cementfabrieken groot. Het zou de grootste roterende buisoven van West-Europa zijn. In Nederland is het de enige overgebleven buisoven. Zonder deze oven is het onmogelijk een voorstelling te maken van de cementproductie die zich hier decennialang zich heeft afgespeeld. De oven is als artefact van belang omdat in de oven onder zeer hoge temperaturen de mergel uit de Sint-Pietersberg werd omgezet in brokken cementklinker. Oven 8 met de alle aangesloten en bijbehorende installaties heeft daarmee een belangrijke herinneringswaarde

wanneer het gaat over de industriële en daarmee landschappelijk geschiedenis op de Sint-Pietersberg.

Onze referentie

In de loop der jaren zijn allerlei onderdelen vervangen en gewijzigd. Zo is de cyclonentoren op het zuidelijke uiteinde van de buisoven grotendeels vervangen, evenals het E-filtergebouw naast de schoorsteen. Ook de satellietkoelers, de buizen die rond de het noordelijke uiteinde van de buisoven zijn gemonteerd zijn vervangen. Met deze wijzigingen kon de productiecapaciteit opgevoerd worden naar bijna een miljoen ton cementklinker in 1991.

In de nacht van 29 maart 2020 is Oven 8 definitief uitgezet en kwam er een einde aan de klinker- en cementproductie op deze locatie.

Waardering:

- Oven 8 vormt het hart van het ENCI-complex bestaande uit het ENCI-terrein en de groeve en is van belang als essentieel onderdeel van het ENCI-terrein dat cultuurhistorisch, architectuurhistorisch en stedenbouwkundig van nationale betekenis is
- Oven 8 vormt een belangrijk onderdeel van de voortdurende opschaling van de cementproductie van de fabriek voor de herbouw van Nederland na de Tweede Wereldoorlog en de bouw in Nederland. Oven 8 staat daarmee voor een belangrijke sociaal-economische ontwikkeling
- Oven 8 is van belang vanwege de enorme schaal van de installaties, de schoorsteen, de ovenbuis, de gebouwen, silo's, kelders, boven- en ondergrondse transportbanden, het mengbed en de klinkerhal, de onderlinge fysieke verbindingen en de directe samenhang met het industrielandchap en de groeve die door de cementproductie zijn gevormd
- Oven 8 is van belang voor de afleesbaarheid van de industriële geschiedenis en bouwhistorie (historische gelaagdheid) van het hele ENCI-complex en de landschappelijke ontwikkeling van de gehele Pietersberg en groeve
- Oven 8 is van belang binnen het oeuvre van architect P.H. Dingemans
- Oven 8 is van belang voor de geschiedenis van de Nederlandse industriële techniek, bouwtechniek en bouwcultuur.
- Oven 8 is van belang vanwege de indrukwekkende beeldwaarde op de locatie tussen het ENCI-terrein en de groeve

Rijksvastgoedbedrijf
Ministerie van Binnenlandse Zaken en
Koninkrijksrelaties

> Retouradres Postbus 16169 2500 BD Den Haag

Rijksvastgoedbedrijf
Atelier Rijksbouwmeester

Korte Voorhout 7
2511 CW Den Haag
Postbus 16169
2500 BD Den Haag
www.rijksvastgoedbedrijf.nl

Kenmerk: 4702122

Contactpersoon

Saskia Naafs
saskia.naafs@rijksoverheid.nl

Dorothee Koper-Mosterd
dorothee.koper@rijksoverheid.nl

Datum 13 januari 2022
Betreft Cultuurhistorisch onderzoek ENCI-terrein

Hooggeachte mevrouw Uslu,

Minister Van Engelshoven vroeg het College van Rijksadviseurs eind 2019 een frisse blik te werpen op het fabrieksterrein van de Eerste Nederlandse Cement Industrie (ENCI) te Maastricht en een visie te formuleren op een toekomstperspectief. De reden was dat de Hooggeleerde Heer Professor mr. Pieter van Vollenhoven namens de Commissie Herbestemming Monumenten zich zorgen maakte over de voorgenomen sloop van een derde van dit fabrieksterrein.

Wat mijn voorganger Rijksbouwmeester Floris Alkemade tijdens zijn eerste bezoek zag, was een indrukwekkend terrein met imposante bebouwing en een gigantische groeve op fietsafstand van het centrum van Maastricht. Hij zag enorme grondstoffenhallen waar het stof al was neergedaald, cementsilo's waarin de machines net waren uitgezet, een oven die niet meer draaide, een schoorsteen die niet meer rookte. De meeste arbeiders waren vertrokken. Het geluid was weggestorven.

Wat hij tijdens zijn bezoeken leerde, ging over de bijzondere geschiedenis van Nederlands enige cementfabriek, over de generaties arbeiders die hier werkten, over het bijzondere productieproces dat telkens werd vernieuwd, en bovenal leerde hij dat hier de grondstof werd gemaakt waar een groot deel van naoorlogs Nederland mee is gebouwd.

Met de kennis en de verhalen over de geschiedenis van de plek rijst bij mij de vraag hoe de betekenis van dit terrein vergroot kan worden: Welke toekomst heeft deze plek, nu er geen cement meer gemaakt wordt? Hoe kan het van maatschappelijke betekenis worden voor stad, provincie, regio en land? Betrokken partijen hebben daarover reeds in 2009 afspraken gemaakt in een Plan van Transformatie.

Ik ben bekend met de afspraken die in het Plan van Transformatie zijn gemaakt en de overeenstemming die toen is gevonden door de betrokken partijen. Dit is een groot goed. Tegelijkertijd constateer ik dat de tijd bepaalde afspraken heeft ingehaald. Denk aan het besluit van een complete stillegging en verkoop van de fabriek (waar deze eerder deels in bedrijf zou blijven) en denk aan de

Rijksvastgoedbedrijf
Atelier Rijksbouwmeester

Datum
13 januari 2022

stikstofproblematiek die soortgelijke zware industrie op de plek, dichtbij Natura 2000-gebied moeilijk maakt. Dit vraagt om hernieuwde afspraken, om nieuwe ideeën en het vraagt om toekomstbeelden.

Om nieuwe perspectieven te bieden heb ik samen met de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, de provincie Zuid-Limburg en de gemeente Maastricht, en met medewerking van ENCI, het bureau Crimson Architectural Historians de opdracht gegeven dit terrein te verkennen, te doorgronden en te waarderen. Ik acht een dergelijk onderzoek noodzakelijk om een goed vertrekpunt te hebben, ook omdat in het Plan van Transformatie de cultuur- en architectuurhistorische waarden onbenoemd bleven.

Ik bied u hierbij het onderzoeksrapport aan. Dit rapport vertelt een verhaal dat millennia teruggaat: van de vorming van de aarde in het Krijt tot de cementproductie in de 20ste eeuw. Het gaat over het ontstaan van een bijzonder landschap waarin zowel dinosaurussen hun sporen hebben achtergelaten, als de mens. Het gaat ook over de sociale geschiedenis van de streek en over het industriële erfgoed dat van grote betekenis is voor heel Nederland.

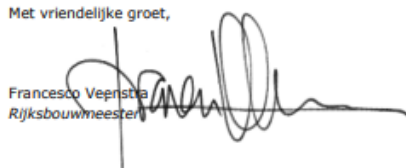
Het onderzoek toont aan hoe bijzonder gelaagd deze plek is en laat zien dat er mogelijkheden zijn voor herontwikkeling zonder de identiteit van de plek te verliezen. Kijkend met een frisse blik zie ik de enorme potentie van dit gebied. In het rapport zijn twee toekomstscenario's voorgesteld, die het gesprek over de toekomstige ontwikkelingen kunnen voeden en aansporen tot verdere verkenningen en uitwerkingen.

Ik onderschrijf de conclusies van dit rapport en hoop dat u dezelfde mening bent toegedaan. Het nationale belang van deze plek verdient een nationale erkenning. Mede gezien de aanstaande verkoop van het terrein en de voorgenomen sloop, raad ik u daarom aan om een aanwijzingsprocedure conform de Erfgoedwet te starten.

Tot slot ben ik van harte bereid me verder, met de betrokken partijen, voor het ENCI-gebied in te zetten en te onderzoeken hoe de uitzonderlijke waarden goed geborgd kunnen worden, het Plan van Transformatie geactualiseerd en de toekomstscenario's verder gebracht kunnen worden door deze goed aan te laten sluiten bij provinciale en gemeentelijke omgevingsvisies en in te passen in het Novi-gebied Zuid-Limburg. Door de toekomstscenario's financieel te onderbouwen, gebaseerd op een brede welvaartsbenadering, wordt ook de maatschappelijke waarde van dit bijzondere gebied op korte en lange termijn gewogen. Voor een dergelijk traject is tijd en vertrouwen nodig zonder dat er onomkeerbare stappen worden genomen zoals sloop van gebouwen en installaties.

Met vriendelijke groet,

Francesco Veerstra
Rijksbouwmeester

Bijlage 2

Onze referentie

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

> Retouradres Postbus 16375 2500 BJ Den Haag

College van Rijksadviseurs
T.a.v. de heer F. Veenstra
Postbus 16169
2500 BD DEN HAAG

Erfgoed en Kunsten
Rijnstraat 50
Den Haag
Postbus 16375
2500 BJ Den Haag
www.rijksoverheid.nl

Contactpersoon
B. van den Berg
T 06-55380240
b.vandenberg@minocw.nl

Onze referentie
31427621

Datum **22 FEB. 2022**
Betreft Reactie op uw toekomstvisie op ENCI Maastricht

Geachte heer Veenstra,

Op donderdag 20 januari jl. bood u mij het cultuurhistorisch onderzoek naar het *Fabriekscaplex Eerste Nederlandse Cement Industrie te Maastricht*. *Gebiedsgerichte cultuurhistorische verkenning met transformatiekader* aan. Dit onderzoek werd begeleid door uw advies en visie op de toekomst van de ENCI.

Ik wil u bedanken voor uw advies en de gedegen studie naar de cultuurhistorische waarden van dit bijzondere terrein. De ontstaansgeschiedenis en de cultuurhistorische waarden van het complex worden in het rapport helder toegelicht.

De aanbevelingen in het rapport worden door u onderschreven en u adviseert mij conform de Erfgoedwet een aanwijzingsprocedure te starten om het complex aan te wijzen als Rijksmonument.

Ik vraag naar aanleiding van uw aanbevelingen mijn uitvoeringsdienst, de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, hierover in overleg te gaan met de gemeente Maastricht en de provincie Limburg. Zo kunnen we ons gezamenlijk buigen over een goede manier van beschermen van het terrein en de gebouwen die erop staan. Daarbij is het uitgangspunt dat de cultuurhistorische waarden van de ENCI behouden moeten blijven voor de toekomst en worden wat mij betreft alle beschikbare opties in beschouwing genomen.

Met vriendelijke groet,

de staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap,

Gunay Uslu

Pagina 1 van 1

Bijlage 3

Onze referentie

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed
Ministerie van Onderwijs, Cultuur en
Wetenschap

> Retouradres Postbus 1600 3800 BP Amersfoort

Aan het college van gedeputeerde staten van de provincie Limburg
t.a.v. dhr. G.J.W. Gabriëls
Postbus 5700
6202 MA Maastricht
en
Aan het college van burgemeester en wethouder van de gemeenten Maastricht
t.a.v. dhr. G. Krabbendam
Postbus 1992
6201 BZ Maastricht

Datum 3 maart 2022
Betreft Bescherming Cultuur-historische waarden ENCI-complex te Maastricht

Smallepad 5
3811 MG Amersfoort
Postbus 1600
3800 BP Amersfoort
www.cultureelerfgoed.nl

Contactpersoon
Susan Lammers
T +31618607303
F (033)4217799
s.lammers@cultureelerfgoed.nl
Onze referentie
1110433

Aantal Bijlagen
1

Geachte Mijnheer Gabriëls en Mijnheer Krabbendam

Naar aanleiding van uw mail van 4 februari jl. aan de staatssecretaris van OCW met betrekking tot het dossier ENCI te Maastricht wil ik u het volgende mede delen.

Op basis van het onlangs opgeleverde rapport van bureau Crimson en het advies van de Rijksbouwmeester, waarin beide het nationaal belang van de cultuurhistorische waarden van het gehele ENCI-complex hebben aangegeven en onderbouwd, heeft de staatssecretaris besloten het advies van de rijksbouwmeester in acht te nemen en de borging van de cultuurhistorische waarden van het ENCI-complex nader te onderzoeken. De brief hierover van de staatssecretaris aan de rijksbouwmeester treft u aan als bijlage.

Belangrijke kanttekening daarbij is dat borging van de cultuurhistorische waarden van het ENCI-complex niet uitsluitend een taak is van het rijk, maar een verantwoordelijkheid van de overheden gezamenlijk.

De staatssecretaris heeft de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed de opdracht gegeven om de opties voor bescherming in nauwe samenspraak met uw gemeente en provincie te onderzoeken en samen vast te stellen hoe de cultuurhistorische waarden het beste kunnen worden geborgd.

Aanwijzing van objecten als rijksmonument is daarbij een van de opties.

Gelet op de beleidsrichtlijnen met betrekking tot aanwijzing van nieuwe rijksmonumenten zal het rijk zich, in het geval van aanwijzing als rijksmonument, uitsluitend richten op de objecten van nationaal belang en die een wezenlijke aanvulling zijn op de huidige monumentenlijst. Die monumenten zullen dan vooral een toonbeeld moeten zijn voor de rol van het ENCI-complex en het belang daarvan voor de (bouw)geschiedenis van Nederland.

Het ENCI-complex is, zoals het onderzoek aantoont, ook lokaal en regionaal van groot belang. Daarom is tevens een inspanning van de lokale en regionale overheid gewenst om de cultuurhistorische waarden van het ENCI-complex mede te borgen. Bijvoorbeeld door het planologisch effectueren van de bescherming van de reeds in het kader van het Maastrichts Erfgoedregime aangeduide

Pagina 1 van 2

dominante objecten van het ENCI-complexen en door in samenspraak met (toekomstige) eigenaren de borging van de cultuurhistorische waarden van het complex te bewerkstelligen en waar nodig verder planologisch vast te leggen.

Naast aanvullende borging van de cultuurhistorische waarden op lokaal en regionaal niveau is het ook van belang dat belemmeringen die een eventueel proces tot borging op rijksniveau lastig maken, zoveel mogelijk worden weggenomen. Ik denk hierbij aan de in het Plan voor Transformatie afgesproken sloop van Oven 8 en het daaruit voortvloeiende kettingbeding bij verkoop waarbij ook een nieuwe eigenaar hiertoe wordt verplicht.

Het laten vervallen van de sloopverplichting conform het Plan van Transformatie zie ik als een signaal dat alle betrokken partners niet meer achter de sloop van Oven 8 staan en daarmee een erkenning op lokaal en regionaal niveau van de noodzaak tot behoud van dit object. Uit het verzoek van ENCI aan gemeente en provincie om het kettingbeding voor sloop van Oven 8 te laten vervallen, concludeer ik dat ook ENCI niet meer tot sloop van Oven 8 wil overgaan.

De Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed gaat op korte termijn aan de slag om een keuze te maken welke delen van het ENCI-complex voor een borging op rijksniveau wenselijk is om vervolgens z.s.m. de benodigde besluitvorming daartoe in gang te zetten. Wij willen hierbij nadrukkelijk samen optrekken en stellen voor om hier op korte termijn een overleg voor te organiseren.

Daar stellen wij dan ook graag aan de orde welke inspanning gemeente en/of provincie kunnen leveren om de cultuurhistorische waarden van het ENCI-complex verder te gaan borgen.

Met vriendelijke groet,

de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed,

Susan Lammers
algemeen directeur

Bijlage 4

Onze referentie

BIJLAGE

COMMISSIE HERBESTEMMING MONUMENTEN

Hare Excellentie
Mevrouw Mr. Drs. L.K. van Engelshoven
Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
Postbus 16375
2500 BJ 's-GRAVENHAGE

Apeldoorn, 27 november 2019

Hooggeachte Mevrouw de Minister,
Hooggeachte Mevrouw Van Engelshoven,

Allereerst nogmaals onze hartelijke dank voor uw aanwezigheid en voor uw warme woorden tijdens de uitreiking van de herbestemmingsprijs op zaterdag 16 november jl. in Arnhem.

Als voorzitter van uw Commissie Herbestemming Monumenten benader ik u met een verzoek inzake een complexe vastgelopen herbestemmingscasus: het betreft het ten zuiden van Maastricht gelegen ENCI-complex van de Eerste Nederlandse Cement Industrie.

Bij de ENCI is meer dan 90 jaar, van 1926 tot 2018, cement geproduceerd van eigen bodem. Het terrein is als industrieel landschap omvangrijk en indrukwekkend. Met het oog op sluiting van het overgrote deel van de fabriek in 2018, is in 2009 een Plan tot Transformatie opgesteld en zijn tussen vijf partijen afspraken gemaakt: HeidelbergCement (eigenaar van de ENCI), de gemeente Maastricht, de provincie Limburg, Natuurmonumenten en omwonenden.

Lovenswaardige en inspirerende onderdelen van dit plan, dat in de basis heel degelijk is, zijn gerealiseerd, waaronder de transformatie van de groeve tot natuurgebied. Echter, partijen hebben zich in 2009 contractueel gecommitted aan een perspectief voor het bebouwde terrein, waarin veel historische gebouwen en opstallen worden geloopt.

Uw commissie is echter van mening dat dit complex historisch gezien van zo'n grote betekenis is voor Nederland, dat actie noodzakelijk is om het te behouden voor eenzelfde lot als het erfgoed van de mijnbouw in Limburg beschoren is geweest.

Voor een betekenisevol toekomstperspectief van dit industriële landschap is inzet op behoud en herbestemming, in plaats van sloop, nodig; inzet op behoud van afzonderlijke opstallen in samenhang met de productielijnen waarvan zij deel uitmaakten en in samenhang met het omliggende landschap (de groeve). Het is onvoldoende om een aantal losse gebouwen te bewaren zonder de logica en logistiek tussen deze ankerpunten te bewaren.

COMMISSIE HERBESTEMMING MONUMENTEN

De stikstofproblematiek biedt thans 'uitstel van executie', omdat de geplande sloop niet per 1 januari 2020 hoeft te beginnen, maar waarschijnlijk tot de tweede helft 2020 uitgesteld moet worden.

Als commissie willen wij ons inzetten voor behoud, bescherming en herbestemming van dit unieke ensemble op het ENCI-terrein. Om dit te bereiken, zouden wij u willen verzoeken het College van Rijksadviseurs te vragen hun visie te geven op een toekomstperspectief, waarin de samenhang van de ENCI behouden, beschermd en herbestemd wordt. Tevens ben ik benieuwd naar uw gedachten over het mogelijk aanwijzen van bepaalde delen van de ENCI als Rijksmonument, daar slechts sommige onderdelen thans een beschermde status genieten.

De hoge industriële, cultuurhistorische en landschappelijke waarde, de kracht en de uniciteit van het ENCI-complex verdienen deze extra kans op een volwaardige balans tussen industrieel gebruik, herbestemming en natuurbeleving voor alle Maastrichtenaars en de hele regio.

Garne verneem ik van u.

Met gevoelens van de meeste hoogachting en met een hartelijke groet,

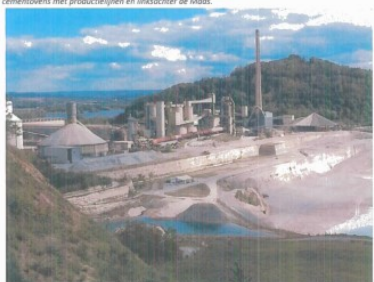
Prof. Mr. Pieter van Vollenhoven
Voorzitter Commissie Herbestemming Monumenten

Secretariaat Commissie Herbestemming Monumenten:
Sanne Buis
Rijnstraat 50 | 2515 XP Den Haag
T 06-55423562 | E commissieherbestemming@minoc.nl

COMMISSIE HERBESTEMMING MONUMENTEN

Bijlagen: [Luchtfoto's ENCI-terrein

Het ENCI-complex gezien vanaf de westzijde met op de voorgrond de groeve, in het midden de cementovens met productielijnen en linksachter de Maas.

De cementovens: een enorme stalen 'rijf' draait rond op stalen rollen waardoor de klinder (aangevoerd vanuit silo's op de achtergrond) wordt vermalen. Geheel rechts de verbrandingsovens (aan elke kant drie) die de warmte produceren die door de pijp werd gestuwd.

COMMISSIE HERBESTEMMING MONUMENTEN

Uitkijktplatform St. Pieter, op het hoogste punt van de groeve

Zicht op de mergelgongen (oude mergelwinning) in de St. Pietersberg

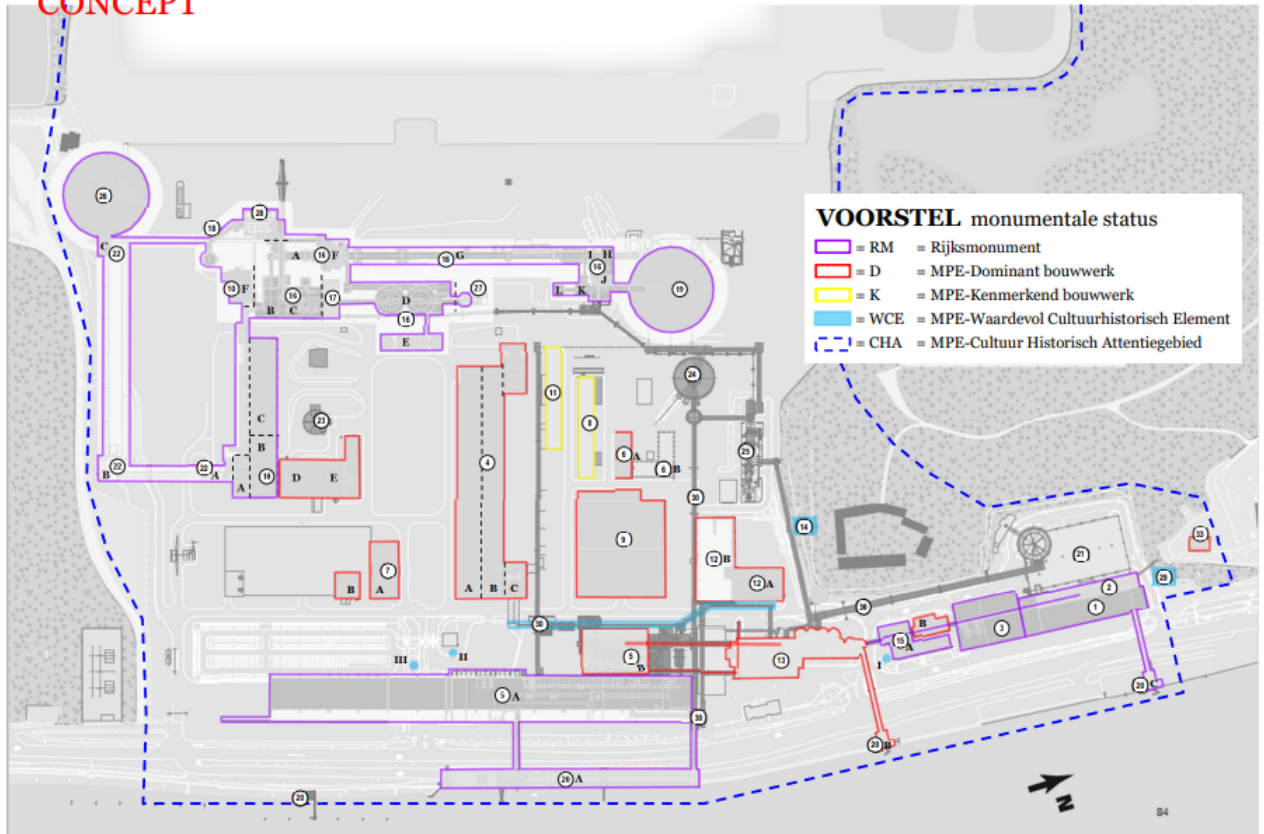

Bijlage 5
Conceptkaart met beschermingscontouren

Onze referentie

ENCI – voorstel tot aanwijzing Rijks- / gemeentelijke monumenten

CONCEPT

Kaart met conceptcontouren van de rijks- en gemeentelijke monumenten (Stefan Loo, 2023)

NR	Benaming	Status	Overweging
1	Verpakkinggebouw Silo's	RM	Beide objecten vormen één onlosmakelijk geheel, werden ontworpen door Fritz Peutz & Herman de Ronde en zijn afkomstig uit de eerste ENCI bouwfase (1926).
3	Melkgebouw	RM	Onderdeel van eerste ENCI bouwfase (1926) en ontworpen door Fritz Peutz & Herman de Ronde.
4	A = Oven 5 B = Oven 6 C = Oven 7	D	Onderdeel van grootschalige na-ontwerp ENCI uitbreiding. Vanwege vervanging van ovens naar een monumentale ligheid waardoor op nationaal niveau ontwikkelde uniten (meer) om als RM aan te wijzen. Beschikbaar op regionaal niveau cultuurhistorisch waarde.
5	A = Grondstoffenhal B = Hoogovencomplex	RM D	Onderdeel van grootschalige na-ontwerp ENCI uitbreiding. Vanwege afzonderlijke domein ingezet dat dit object op nationale schaal van grote betekenis is. De later aankomende aan de achterzijde (later: vestigings) maken hierin geen deel van de cultuurhistorische samenhang of bouwrijpe structuur dit object. Onderdeel van Hoog Oven Complexfabriek - in samenhang met objecten nr. 12 & 13 - die in 1960 aan ENCI complex werd toegevoegd.
6	A = Loods onderhoofd B = Kantoren	D	Vanwege betonen spanten in interieur als geheel (zee: Dominant) aanwijzen. Dit object heeft geen monumentale waarde.
7	A = Veredelingshal B = Waterfiltratiehal	D	Vanwege bijzonder interieur als geheel (zee: Dominant) aanwijzen. De aanwezigheid van de originele transformator van gebouwen en installaties vormen bijzondere en cultuurhistorisch waardevolle elementen.
8	Garagegebouw	K	Vanwege cultuurhistorische en architectonische samenhang van belang om aan te wijzen.
9	Werkplaats	D	Op nationaal niveau niet uniek maar op gemeentelijk niveau wel degelijk cultuurhistorisch waardevol en daarom bijzonder geschikt om als monument aan te wijzen.
10	A = Mergelblik B = Doovertrekhal C = Opleg toelafstapen D = Riepogonische E = Fijnpogonische F = Mergelbinder	RM D RM	De onderdelen A t/m F vormen gezamenlijk het porsceerbedrijfsgebouw. Onderdeel van de grootschalige na-ontwerp ENCI uitbreiding en in eerste instantie bedoeld voor ovens 5, 6 en 7. Na realisatie van oven 8 is het project "afgevoerd" werd deze omgebouwd / aangepast en maken gebouwen A, B, C en F een onlosmakelijk onderdeel uit van productieproces "van mergel tot klinker" (zie nr. 16).
11	Kantoren	K	Vanwege cultuurhistorische en architectonische samenhang van belang om aan te wijzen.

NR	Benaming	Status	Overweging
12	A = Stalbedrijf B = Opleg hoogovenhal	D	Onderdeel van Hoog Oven Complexfabriek - in samenhang met objecten nr. 12 & 13 - die in 1960 aan ENCI complex werd toegevoegd. Gebouw wordt gevormd door zijn constructie waardoor het interieur hier een onlosmakelijk onderdeel van uitmaakt en daarmee cultuurhistorisch van belang.
13	Silo's H.O.C.	D	Onderdeel van Hoog Oven Complexfabriek - in samenhang met objecten nr. 12 & 13 - die in 1960 aan ENCI complex werd toegevoegd. Gebouw wordt gevormd door zijn constructie waardoor het interieur hier een onlosmakelijk onderdeel van uitmaakt en daarmee cultuurhistorisch van belang.
14	Montagepoort	WCE	Vorst geen gebouw maar is in 1948 in de berg uitgebaakt c.o. in voormalige gang ingepast. Dit object vormt wel een belangrijk en waardevol artefact met een duidelijke referentie naar de ENCI.
15	A = Kantoor en lab. B = Compressiegebouw	RM D	Zweed interieur alomst exterieur uit na-ontwerp bestaande (gebouwd in 1962). In objectenverificatie van Cimans niet ingepast maar wel in rapport Bena. Gebouwd in 1951 en ook hier wordt het gebouw gevormd door zijn constructie alomst het interieur een onlosmakelijk onderdeel van het maak.
16	A = Mergelbinder B = Zelf A tijdelijke opleg C = Mergelbindergebouw D = Homogemengsel E = Brandstofhal F = Cyclotron G = Ruisruim H = Brandstofvergebu I = Brandstofhal J = Leiwandomgebouw K = Koorstroom L = Silokuis	RM	Eenige overgebleven Nederlandse cementoven, gebouwd in 1948. Uniek industrieel monument in zijn soort. Daar oven installatie wordt gevormd door meerdere objecten (zee: 16A t/m 16L, 17, 18, 19, 27 en 28) en dient daarom ook als site machine beschouwd en als zodanig aangewezen te worden. De volledige "machine" heeft in zijn samenhang cultuurhistorische waarde omdat het door een differentiatie aan bouwfase komt.
17	Centraal bedrijfsgebouw	RM	zie nr. 16, onlosmakelijk onderdeel van productieproces "van mergel tot klinker".
18	Schoonsteen	RM	zie nr. 16, onlosmakelijk onderdeel van productieproces "van mergel tot klinker".
19	Klinkerhal	RM	zie nr. 16, onlosmakelijk onderdeel van productieproces "van mergel tot klinker".
20	Maschale (A, B & C)	RM / D	De aanwezigheid heeft hierbij betrekking op de opbouw en aanwezigheid van kale met kanten en/of elementen, maar ook zeker de transporten (zee: beschrijving over de weg) die een onlosmakelijke verbinding vormen met het betrouwbare monumentale gebouw (A = grondstoffenhal, B = silo's H.O.C. en C = Verpakkinggebouw).

NR	Benaming	Status	Overweging
21	Expeditie Noord	-	Vanwege relatief jonge leeftijd niet als monument aan te wijzen. Het volume maakt wel onderdeel uit van het voormalige ENCI cementproductieproces. De nadere afweging sloop / sloopbouw i.z.t. het respecteren van de samenhang tussen het gebied en/of plaats binnen de gebiedsbescherming in de vorm van het Cultuurhistorisch Afdelingsgebied.
22	Dierpenning A = Siermateriaal leverer B = Zandstroom C = Meststroom	RM	zie nr. 16, onlosmakelijk onderdeel van productieproces "van mergel tot klinker".
23	Silo (brandstof & vliegzeel)	-	zie nr. 21
24	Silo (klinker & gips)	-	zie nr. 21
25	Cementmolen	-	zie nr. 21
26	Mangeld	RM	zie nr. 16, onlosmakelijk onderdeel van productieproces "van mergel tot klinker".
27	Silo (kalksteen)	RM	onlosmakelijk onderdeel van productieproces "van mergel tot klinker".
28	E-filer	RM	onlosmakelijk onderdeel van productieproces "van mergel tot klinker".
29	Archief	WCE	Vorst geen gebouw maar is in de berg uitgebaakt. Dit object vormt wel een belangrijk en bijzonder waardevol artefact met een duidelijke referentie naar de ENCI.
30	Transporteurs / masten	WCE	Niet alle transporteurs (in de vorm van hefbomen) zijn niet aanvalde bevoorde. Afkomstig. Wel vormen deze in alle gevallen de verbindende factor tussen de afzonderlijke productieprocessen. Voor een totaaloverzicht zie document: "ENCI, Driejaar-lijst van ondergrondse gebouwen". De gemeente betonen masten - als hefbomen - hebben de meeste monumentale waarde, maken onderdeel uit van de grootschalige na-ontwerp uitbreiding en dienen als "Waardevol Cultuurhistorisch Element" aangewezen te worden. De overige reusgebouwen maken of onlosmakelijk onderdeel uit van een monumentaal gebouw of onderdeel uit van het Cultuurhistorisch Afdelingsgebied.

NR	Benaming	Status	Reden
			Objecten aanvullend op het rapport van Cimans
31	Bedrijfssterwin	CHA	Om onder andere de ruimtelijke structuur, onderlinge samenhang en functionele samenhang te behouden in het behouden van een gebiedsbescherming aan het globale bedrijfssterwin van belang.
32	Groene	CHA	De groene vormt het behoud van de groene omgeving van de Provinciale bestuursgebouwen "provinciale afdelingen". Vanwege het onmiskenbaar zeer bijzondere karakter op landelijke schaal is het van belang de cultuurhistorische samenhang tussen bedrijfssterwin en groene te behouden.
33	Directieomgeving	D	Ontworpen door Alphons Boutsen en vanwege relatie met ENCI.
1	Betrouwfelijk	WCE	Geschied ter gelegenheid van het 25-jarig jubileum en opening van de nieuwe fabriek (mid) in 1951. Opgevoerd: "De waterdijf die maakt gebouwen overal. Daar was de stroom maat. Uit een vermenigdelijk bouw met vernieuwde steden van cement". Vervaardigd door Daan Wildschut.
II	Architecture Organique	WCE	Vervaardigd door Egherte Kiewiet en in 2005 aangekocht door ENCI.
III	Na Gemaal Archief	WCE	Geschied aan de heer J. Gaudin bij zijn archief als Directeur General van de Encl, 1974. Vervaardigd door Jef Courtens

Legenda (Stefan Loo, 2023)

Bijlage 6 Literatuur

Onze referentie

A. Buffinga, 'Het hoofdkantoor van de ENCI, architecten: Ing. Bureau voor architectuur en stedenbouw Dingemans', artikel in *Bouw*, nr 38, 18 september 1965, Verkenningen in het zuiden

Crimson Historians & Urbanists, *Fabriekscomplex Eerste Nederlandse Cement Industrie te Maastricht, gebiedsgerichte cultuurhistorische verkenning met transformatiekader*, januari 2022

[Fabriekscomplex Eerste Nederlandse Cement Industrie te Maastricht - CRIMSON Historians and Urbanists \(crimsonweb.org\)](https://www.crimsonweb.org/)

Cathelijne van Andel, 'De transformatie van het ENCI terrein in Maastricht: omgang met een moeizaam verleden', *Tijdschrift voor historische geografie*, 8.2 (2023), 90-105

Ruimtelijk Kader, versie d.d. 14-11-23, Rademacher&De Vries, Ivan Roos/Pieter Stokkink Ontwikkelaars, i.o.v. Limburg Real Estate